

הרה"ג שאול ישראלי

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל*

מכתב ראשון

ב"ה ט' אדר ב' תשל"ג, ירושת"ו.

לכבוד,

מיודעי הרב ר' יעקב שטיגליץ [אריאל] שליט"א,

רב דכפר מימון,

של' רב!

קיבלתי מכתבך [בנידון מה שכתבתי ב"מורשה" [כרך ד'] על פטור שביעית דרומה לאשקלון.

א. בדברי לא היו לנגד עיני שני פירושים ברמב"ם [תרומות פ"א ה"ז] מלבד נו"כ, ובעיקר דברי הרמב"ם עצמם כפי שהם לפנינו. ודבריו ברורים ואינם ניתנים לשום פירושים, שהמדובר על גבול דרום וצפון, שבמשנתנו הם על גבולות עולי מצרים, כפי שכתב מפורש. וכל המחקרים אינם קובעים כלום ביחס להלכה. שגם אם יוכח שהחזיקו במקומו דרומה ומערבה, אין זה

* **עריכה והערות: הרב עזריאל אריאל.** בבטאון "מורשה", כרך ד' (תשל"ג), פורסם מאמרו של הגר"ש ישראלי זצ"ל בענין הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל. והדברים חזרו והתפרסמו במהדורה השניה של "ארץ חמדה" (עמ' קפז-קפת). לאחר פרסום המאמר, התנהלה חליפת מכתבים בנושא בין רבנו לבין אמו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א. רבנו לא ראה בדבריו אלו מסקנה סופית, ואף לא ראה אותם כראויים לפרסום. אעפ"כ ראינו לנכון להדפיס אותם מפני דברים שנתחדשו בהם, והוספנו את מסקנותיו של רבנו, כפי שפרסם אותן בשנים שלאחר מכן. לא הבאנו את דברי הרב אריאל, מפני שבדרך כלל הם מובנים מתוך תשובתו של רבנו. ולכל היותר הוספנו מעט רקע בהערה. מילים המוקפות בסוגריים מרובעים נוספו ע"י העורך. כמו כן נפתחו רוב ראשי התיבות. כל ההפניות ל"ארץ חמדה" תוקנו עפ"י המהדורה השניה. מאמר זה פורסם לראשונה בחוברת: אמונת עתיד, 17 (סיון-תמוז תשנ"ז), עמ' 18-25.

הרה"ג שאול ישראלי

אומר שמקומות הללו נתקדשו בשעתם בקדושת הכיבוש. ואשר על כן מה שישבו בהם ישראל אינו מעלה ואינו מוריד במה שנוגע לקביעת ההלכה של מקומות אלה.

ב. מאידך, צריך שיהא ברור, שהמדובר על המקומות שהם דרום מערב לאשקלון. שאילו הגבול מזרחה לקו החוף של אשקלון היה כנראה הרבה יותר דרומה. שאם לא כן נמצא שאפילו חברון, שהיא דרומה לאשקלון, לא היתה בגבול עו"ב, מה שלא יתכן כלל. וע"כ אם אמנם ודאי לא היה הגבול יורד כסרגל, כוונת חכמים באומרים "מאשקלון לדרום" היינו שדרומה לאשקלון בקו ישר מערבה ודאי שלא היה בגבול הכיבוש. ולא כן מזרחה, שעל זה לא דיברו; שוודאי קו הגבול לא היה ישר, ויש מהם שהיו בכלל הכיבוש, ויש שלא. וקשה לקבוע בדיוק איך התעקם הגבול מכיוון מזרח למערב, באופן שעל שפת היס הגיע רק עד אשקלון. ברם זה ברור שבמה שנוגע לצד המערב, עם התעקמות קו החוף למערב מדרום לאשקלון, זה ודאי לא היה בגבולות כיבוש עו"מ לדעת הרמב"ם. ועל זה נסבו דברי במאמר הנ"ל. [ועי' "ארץ חמדה" עמ' קעו אות ד, עמ' קעח-קעט אות ו].

ג. ממה שנמתח קו מהרי אמנה לנחל מצרים, אין ראייה לנידון.¹ כי היס לא בדין כיבוש, וכל שא"י נתקדשה וחל עליה שם א"י — ממילא היס והנסיים שבים חל עליהם דין א"י. וכיון שאינם בדין מעשה כיבוש, חלה עליהם הקדושה כפי שנקבעו גבולות הארץ בתורה. ועי' במה שכתבתי בארץ חמדה [עמ' קע אות ח], שיש הרבה שיטות ראשונים שנראה מהם שכל שנעשה הכיבוש והחילוק ונתקיים הכתוב "וירשתה וישבת בה" — מאז כל א"י בגבולות שבפרשת מסעי נתקדשו, גם אם לא נכבשו בפועל. ובכל אופן דין זה, שאין צריך כיבוש לגבי נסין שבים, הוא מוסכם לכו"ע, גם אליבא דהרמב"ם; דאם לא כן — לא שייך לדון על "חוט מתוח", דנחזי אנן אי כבשו נסין אלה או לא. אלא על כרחך צריך לומר — היס לא היה נצרך לדיני כיבוש וחילוק.

1. הכוונה היא לטענתו של הרב אריאל, שהרמב"ם פוסק במפורש שהגבול ביים לענין גיטין הוא מטורי אמנון ועד נחל מצרים, ולא מעכו ועד אשקלון. והדברים נתבארו באריכות במאמרו "חבל ימית וחוף עזה לענין מצות שביעית", באהלה של תורה, ח"ג, עמ' 27-41.

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל

ד. שיטת רש"י [חגיגה ג ע"ב ד"ה כד מקובלני, יבמות טז ע"א ד"ה עמו, חולין ז ע"א ד"ה כיבוש] שמקומות שלא כבשום עו"ב, לדעת הסובר – וכן להלכה – שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, היא מוכרחת מגוף הגמרא, לפי מה שמפרש מה שנאמר שם "והניחום כדי שיסמכו עליהם בשביעית", היינו שהניחו מלקדשם. **דאם נאמר דמ"מ אסורה בהם העבודה, הרי לא הרוויחו העניים כלום בשביעית ע"י זה שהניחו מלקדש.** שהרי אילו היו מקדשים, היו פירות האילן כולם הפקר, והיו יכולים לזכות בהם בכולם, בעוד שע"י זה שלא קידשו, וקבעו רק חובת הפרשת תרו"מ, לא יקבלו אלא מעשר עני בלבד. ורווח שיוצא להם, שע"י זה הספיחים של תבואה מותרים, יצא להם בהפסדם בפירות האילן. וכן יש להקשות, שהרי מוטב היה אמנם לקדש, אלא שלא לגזור במקומות אלה איסור ספיחים, דאז היו מרוויחים הרבה יותר, כי היה הכל הפקר, וניתן לעניים לזכות גם בספיחי התבואה כולם, ולא רק במעשר עני. עוד נראה דשיטת התוס' (ר"ה יג ע"א ד"ה בשלמא) – דדין הפקר דפירות שביעית הוא מגדרי דיני איסור כמו כל דיני שביעית, ולא דיינינן בזה דין ממון (שא"כ הול"ל דספיקו מותר, ואינו חייב להפקיר מספק). וכיון שכן, אם איתא דאסורה במקומות אלה העבודה בשביעית, כמו כן היה לומר שהפירות יהיו הפקר, כמובן בגופה של א"י, כי אין לחלק בין איסור העבודות לחיוב ההפקרה. וא"כ אין מובן בכלל מה מקום לתרו"מ שם, שהרי כולם זוכים מהפקר, והפקר פטור מן המעשר. וכבר כתבתי בארץ חמדה [עמ' קנג-קנד אות ג-ה] דלהרמב"ם בהכרח מה שאמרו "והניחום כדי שיסמכו" וכו' – לא קאי ה"והניחום" על והניחום מלקדש; כי לפי זה קשה מאד כנ"ל. ואילו התוס' מפרשים בזה כמו רש"י, כמו שכתבו בב"ב (נו ע"א ד"ה לאפוקי). א"כ פירוש רש"י מוכרח, שבמקומות האלו שלא קדשו העבודה מותרת, דלפי זה הרוויחו טובא, כי ע"י זה יקבלו מעשר עני מכל התבואה הנזרעת.

ה. דעת החזו"א [שביעית סי' ג ס"ק כד], שמחלק בין מקום למקום באותם מקומות שלא נכבשו ע"י עו"ב, הובאו אצלנו בספר "ארץ חמדה" [עמ' קנב]; ודחיתים, כי יש לזה סתירות מרובות, עי"ש. וכן הבאתי שם

הרה"ג שאול ישראלי

שעמד בדברים הללו הרש"ס [שביעית פ"ו ה"א]. אולם לא ניתן כלל לענ"ד לפרש כדבריו שהיתה גזירה יותר מאוחרת שעל פיה [נאמרה] המשנה בשביעית [פ"ו מ"א] על ג' ארצות. חדא – דענין גדול וחשוב מעין זה, שחל שינוי יסודי ממה שהיה בזמן כיבוש הארץ בימי עזרא – לא יתכן שלא יהא מוזכר במפורש בגמרא; והרי אין מזה זכר כלל, ואף לא בראשונים! ותו – דאינו מובן משום מה סטו ממה שהנהיגו הראשונים, שהיתה מילתא בטעמא – כדי שיסמכו עניים בשביעית, ואטו נתעשרו העניים בדורות האחרונים? וכן לפי זה אינו מובן מה שהתיר רבי את בית שאן: דהרי מאחר שבזמן המשנה דשביעית גזרו אפילו לענין שביעית, מכל שכן שהיה צריך לגזור על תרו"מ; דשביעית היה קשה יותר לגזור, כדחזינון מכל הני שמעשרים בשביעית ולא נהגו שם דיני שביעית.

ו. מה שהביא מהרשב"א [חולין ו ע"ב ד"ה והתיר], שמחלק בין מקומות הסמוכים לא"י, כמו עמון ומואב וכו', למקומות המרוחקים – לא אדע מה חידוש ושינוי מצא בדבריו. הרי כך הם גם דברי התוס' (חולין [שם ד"ה והתיר] בסוף דבריהם), לחלק באופן כזה: **אולם הפירוש לענין שביעית, שבמקומות שלא כבשו עו"ב העבודה מותרת בהם** – הוא מוכרח כנ"ל מעצם הגמרא לפי מה שמפרשים כוונת מה שנאמר "והניחום" שהוא שהניחום מלקדש – אינו שייך כלל לדיון אם גזרו בכל חו"ל או לא. וכן הדיוק מהתוס' [שם], שהעתיקו דברי רש"י שמשווה מקומות הללו שלא כבשום עו"ב לחו"ל לכל דיניהם, זה נראה גם מהרשב"א. עכ"פ אין ברשב"א שום חידוש ושום שיטה מיוחדת בנידון.

ז. מה שכתבת שהדיוק בגמרא (גיטין ז ע"ב) הוא מטומאת העמים, ודאי דצדק המשל"מ שם [הל' טומאת מת פי"א ה"ו ד"ה ודע], כי בדברי הרמב"ם בהל' תרומות [פ"א ה"ז] הדבר ברור שטומאת העמים אינה במקומות שהיו בכיבוש עו"מ. וכן מסתבר גם משיטתו, דמה שכתב שאין סומכים זקנים בחו"ל אינו אמור על א"י שהיתה בכיבוש עו"מ, שנראה מזה שהקדושה היסודית הראשונה, רישומה נשאר עדיין, ואיך יגזרו עליה טומאת ארץ העמים? ומהא

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל

דביכורים² לא קשיא כמו שכתבת — מצד מדורות העכו"ם.³ והרי דברינו הם אליבא דהרמב"ם, ולהסביר שיטתו.

ח. ואשר לענין כיבוש צה"ל — כשם שכל קנין אינו אלא אם רוצים לקנות, כמו כן גם כיבוש אינו אם אין רואים זאת כקנין. הכיבוש צריך שיהא בו גם מהפקעת הבעלות של היושבים על המקום, ולא רק כיבוש של שלטון מדיני. נראה שכל זה חסר בכיבוש מלחמת ששת הימים. אפילו גדר של "מעלי מיסים" אין כאן, כי אין מעלים מהם מיסים לטובת מדינת ישראל; אדרבא, המדינה עוד מוסיפה להשקיע שם כהנה וכהנה. כמו כן לא סופח המקום למדינה, ולא הופקעו האדמות מרשות בעליהם. ע"כ אין כאן שום דבר מסממני הכיבוש הנחוץ לדינא.⁴

וכמובן, שלשיטת הכס"מ [תרומות פ"א ה"ה], שכפי שביררתי [ארץ חמדה עמ' קכח אות ג] המקום מתקדש ע"י הקדשת ערי החומה — וכן נראה האמת — ברור שאין מקום לשום קדושת כיבוש בזה"ל, שאין לנו הקדשת ע"ח [ערי חומה].

ומה שכתבת שהשגת על דברי ב"מורשה⁵ — אין הקובץ לפני. אך זכורני שראיתי זאת בשעתו. ולא ראיתי בדברים כדי השגה, והאמת יורה דרכו.

מכתב שני

ב"ה ר"ח ניסן תשל"ג, ירושת"ו.

כב' ידידי הרה"ג ר' יעקב שטיגליץ [אריאל] נ"י.

רב דכפר מימון, נגב,

2. הכוונה לדברי הרמב"ם בהל' ביכורים (פ"ה ה"ח), שם נאמר שבכיבוש עו"מ יש להפריש שתי חלות, והחלה הראשונה נשרפת מפני הטומאה. והמשל"מ (שם) הביא ראייה משם לשיטת המהרי"ט (ח"א סי' מ"ז), שגזרו טומאת ארץ העמים גם בכיבוש עו"מ.
3. רמב"ם (הל' טומאת מת פי"א ה"ז).
4. וכן כתב רבנו במקומות נוספים (ארץ חמדה עמ' קלו; "התורה והארץ" ח"ג עמ' 145 ועמ' 192).
5. הכוונה למאמרו של הרב אריאל שהתפרסם ב"מורשה" ו'.

הרה"ג שאול ישראלי

שלו' וברכה:

אני נזקק לענות לך על מכתבך, אם כי זוהי יגיעת בשר ובזבז זמן, והכי טוב בעניינים אלה בדיבור פנים אל פנים. ועל כן בהזדמנות היותר בירושלים, נא להיכנס ונוכל לברר את הנידון עד כמה שהיד מגעת. אעפ"י כן אשתדל בזה לענות במידת האפשר.

א. לא כתבתי מעולם בארץ חמדה שהנסים שבים תלויים לרמב"ם בכיבוש. ההיפך כתבתי [עמ' קע אות ח], בין לרמב"ם בין לאידך ראשונים שכתבו שהמדובר על נסים שבים שאינם מיושבים, והם אינם נצרכים לכיבוש לדעת הכל. והיינו שגם לרמב"ם, שמצריך כיבוש — אין זה כלפי הנסים שבים. וממילא יש לומר שגם לדידיה קובע בזה הגבול שגבלה תורה בפרשת מסעי. והיינו משעה שחל שם א"י על חלק מהארץ — אותם המקומות שממילא אינם צריכים כיבוש, מתקדשים, ואין לגבי מקומות אלה שבים מחלוקת.

ומה שכתבת, שהים מתקדש כנגד המקום שביבשה — אינו מסתבר כלל. דהיכן נקבע המקום ביבשה הקובע, הרי יש וערי החוף לא נכבשו, ואילו פנים הארץ כן נכבשו. א"כ האם זה תלוי בשפת הים בדווקא? וכן — עד איזה מקום בים מגיעה הקדושה, דרך מטורי אמנון לנחל מצרים שייך מתיחת חוט, כי הים נכנס שם; מה שאין כן במקומות יותר קרובים צפונה.

ואיני רוצה להתפלפל בזה, כי הדבר ברור שאין גדרי כיבוש בים, ולא מצינו בשום מקום שזה תלוי בכיבוש המקום ביבשה שכנגדו בים. ועל כרחך הוא כמו שכתבתי שהים ונסי הים תלויים בגבולות פרשת מסעי.

ומה שרצית לומר שדברי הרמב"ם [אמורים] רק על איזור הסמוך לים, "כגון רצועת-עזה", לא אדע איך אפשר לומר כן, דמושג זה של "רצועת עזה" צץ רק בימינו, ולא יתכן לסתום הלכה בדבר זה מבלי שיונתן בידינו גבול ברור. ועל כרחך [הוא] כמו שכתבתי, שדרומה לאשקלון בקו ישר הוא חו"ל. ולא יתכן כלל לפרש אחרת.

ב. בענין מה שכתבתי דשיטת רש"י בפשטותה מוכרחת מתוך הגמרא, איני יודע כלל מה הן הערותיך. כי לא דיברתי מעולם על עניינים בעלי קרקעות (ומי שיש לו קרקע, שוב אינו עני). הדברים שכתבתי הם פשוטים בתכלית: אמרינן בגמרא שמשום כך לא קודשו מקומות אלה, כדי שיסמכו עליהם עניינים בשביעית.

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל

והיינו שבא"י אין אז שנת זרע, וגם ספיחים הרי נאסרו; ע"כ תיקנו שיהא להם אפשרות לקבל מתנות עניים (ובכלל זה, גם הכהנים והלוויים במתנותיהם). ומעתה ניחזי אנן מה קיבלו העניים ע"י תקנה זו: אם נאמר דהזריעה במקומות אלה נשארה באיסור, א"כ ע"כ מה שיכולים לקבל, אין זה רק מפירות האילן או מספיחים שבעה"ב אסף אותם בעצמו. ועל זה השאלה נשאלת, הרי אילו היה במקומות אלה דין שביעית, היו יכולים לזכות מן ההפקר בכל פירות האילן, ואילו עכשיו אינם יכולים לקבל אלא מ"ע בלבד. א"כ בפירות האילן מפסידים אפשרות הזכיה בכל, ואין הרווח אלא בספיחים שיכולים לקבל מהם המתנות. אך הספיח הרי הוא דבר מועט, ונמצאים מפסידים בפירות האילן יותר ממה שמרוויחים המתנו"ע בספיחים שבעה"ב יפריש עבורם. וביותר מוקשה, שהרי כיון שכל איסור ספיחים אינו אלא מדבריהם, ומאחר שבמקומות אלה הורידו איסור הספיחים ע"י זה שלא קדשו המקומות — הרי מוטב היה שלא לגזור שם איסור ספיחים, ולהשאיר דיני הפקר הספיחים כראוי עפ"י דין תורה. ואם תאמר דלא ניתן לגזור לחצאין, וכיון שקידשו המקום, ממילא מוכרח לאסור גם הספיחים — הרי גם אם לא נאמר כן, ונאמר עכ"פ שהזריעה אסורה במקומות אלה בשביעית, א"כ ג"כ גזרנו לחצאין! א"כ מה הרווחנו בתקנה שלא קידשו מקומות אלה, הרי עדיף היה לקדשם, ואז היו כל פירות האילן הפקר לכל הזוכה, והיו העניים יכולים לזכות, וגם על הספיחים היו יכולים למצוא תקנה ע"ז שלא יאמרו שבמקומות אלה לא גזרו על הספיחים, ונמצא שיוכלו העניים לזכות בכל הספיחים ולא רק במתנו"ע שלהם.

ומה שכתבת עוד שם "שזה שהחמירו לחרוש ולזרוע בשביעית ונתנו למקומות אלו דין חו"ל גמורה מפסידים את העניים בתרו"מ כל השנים" — איני יודע מה אתה סח. הרי אמרינן דמקומות אלה שלא קידשו, הניחו כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, והיינו שיפרישו שם מתנו"ע גם בשנות השבע. א"כ הרי רק לענין שביעית נפטרים מקומות אלה. ואילו לתרו"מ [אצ"ל: בתרו"מ] חייבים גם בשנת השבע, וכל שכן בשאר השנים. ומה מפסידים העניים?

ג. אשר לדברי הרשב"א [חולין ו ע"ב ד"ה והתיר]. אין לפני מכתבך הקודם, ואף אין לי העתקה ממה שענית. אציע איפוא את האמור בתוס' [חולין

הרה"ג שאול ישראלי

שם (ד"ה והתיר) ו[ברשב"א [שם], בכדי שנוכח [אצ"ל: שנינוכה, או: שנוכח] שאין הבדל ביניהם.

הנה רש"י [חולין ו' ע"ב ד"ה את בית שאן] פירש הא דר' מאיר אכל עלה של ירק בבית שאן בלי הפרשה, ומאידך אמרינן שם שזה עפ"י מה שאמרו "הרבה כרכים וכו'... והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית" — היינו שיוכלו לקבל מהם מתנו"ע. שמזה מוכח בע"כ שמקומות אלה, כגון בית-שאן ודהרי עלה קאי התם) כן חייבים בהפרשת מתנו"ע, ויובן שהוא הדין כל תרו"מ. וכתב רש"י לחלק דיש למקומות אלה דין חו"ל, ובזה גזרו על תרו"מ מדגן וכו', שחייבים מן התורה בארץ, ולא גזרו על ירק וכיוצא בו, שאין חיובו גם בארץ רק מדבריהם.

ויוצא מכאן: שדין מקומות אלה שלא כבשום עו"ב, דין חו"ל עליהם, ושגם בחו"ל יש חיוב תרו"מ, עכ"פ בדברים שבארץ הם מן התורה. ועל זה סובבים דברי התוס' והרשב"א.

וכתבו התוס' בסוף דבריהם, דיש לומר דהא דחייבים בתרו"מ בחו"ל, אין זה אלא במקומות הקרובים ולא במקומות הרחוקים. ובית שאן וכיוצ"ב הוא בגדר המקומות הקרובים שבחו"ל, שאמנם גזרו בהם על תרו"מ, והיינו באלה שחיובם בארץ מן התורה, וכו"ל, אבל שביעית לא גזרו גם שם; כמו בעמון ומואב שחייבים בתרו"מ ומתנו"ע ולא בשביעית. וחייבים במתנות בהללו שחייבו בחו"ל, וכן בהללו מא"י שלא היו בכיבוש עו"ב — הוא כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. והוסיף על זה הרשב"א מהרמב"ם דלא רק בחו"ל מקומות מרוחקים, אלא גם בארץ עצמה, מקומות שלא היו ישראל מצויים שם בבית שני, לא גזרו על תרו"מ אף על הוודאי, ואף בהללו שחיובם בארץ מן התורה, מפני שממילא הרי אין שם ישראל, ומה ירוויחו עניים מתקנת תרו"מ ומתנו"ע? אבל כל הדיון הוא על תרו"מ ומתנו"ע, דאפילו בחו"ל במקומות מקורבים לא"י מיהת גזרו בהם. בזה הוא הדיון דשמא יש לומר דא"י כולה לענין זה בגדר מקום קרוב שגזרו בו תרו"מ, או שנאמר שגם בא"י עצמה שייך חילוק זה שחילקו לגבי חו"ל. אולם כל זה הוא לענין תרו"מ ומתנו"ע; אבל לית דין ולית דיין לגבי שביעית. שהרי כל עיקר לא גזרו על תרו"מ ומתנו"ע במקומות בא"י [עצמה], שכן גזרו בדומה לגזירתם בעמון ומואב אין זה אלא כדי שיסמכו עניים בשביעית. והיינו צריכים לומר כפירוש רש"י, שע"י

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל

ששם לא גזרו על השביעית יהיו מצויים שם מתנו"ע ותרומ"מ. נמצא דאדרבא, חיוב מקומות הללו בתרומ"מ היה נימוק שלא לכוללם בא"י לענין שביעית, והיינו להתיר שם [את] העבודות. שהרי כך יוצא מהגמרא כפי שפירש רש"י בהדיא; וכפי הנראה מהתוס' והרשב"א שקבלו דבריו אלה. ובכלל לא ידעתי מה כאן הרעש, שהרי אני לא באתי להקשות, רק אדרבא, ליישב [את] שיטת התוס' והרמב"ם כ"א לשיטתו.

ד. ענין הסמיכה, שלדעת הרמב"ם [הל' סנהדרין פ"ד ה"ז] כל א"י שהיתה בכיבוש עו"מ כשרה לזה, לא הובאה על ידי כהוכחה מכרעת, כמובן מאליו. רק כתבתי כי מסתבר שבמקום שראוי לסמיכה, שאינה אלא בא"י, לא יתכן שיגזרו טומאה. ומדברי התוס' אין להביא [ראיה] לדעת הרמב"ם.

ומה שהבאת בשם הגר"י כלאב ז"ל,⁶ איני רואה שדברי הכו"פ נסתרים מהתוס'. דהכו"פ לא אמר אלא שישנן דרגות דרגות. והרי גמרא מפורשת בנדרים (כב ע"א) שלפני שעברו את הירדן שייד בו "לב רגז", אעפ"י שנתקדש בקדושה ראשונה, ואולי גם במידה מסויימת בקדושה שניה. עי' רמב"ם (פ"ד משביעית הכ"ח) וכס"מ (שם).

ה. ואשר לשאלת דיני כיבוש. הדבר ברור בעיני ואינו צריך לפנים [עי' "ארץ חמדה" עמ' קכא אות ג-ד]. והרי כל הדיון על מעלי מיסים [ירושלמי שביעית פ"ו ה"א], המדובר על מה שכבשו. כי כך הוא במה שאמר הכתוב שלא הורישו אלא ששמום למס, דהיינו שאמנם נכנסו למקום וכבשוהו, אלא שלא השתלטו על המקום והשאירו במקומם; אלא שנתנום למס עובד. ואם נאמר שעצם הכיבוש מקדש, א"כ מה נפק"מ ממעלי מיסים, תיפוק ליה שהיה כאן כיבוש שקידש המקום? ובכלל, כל דיני כיבוש הם מדין כיבוש מלחמה שישנם גם באוה"ע, ואפי' מישראל, כדילפינן ממה שנאמר "וישב ממנו שבי"

6. שהתוס', האומרים שאין חיבת הארץ נוהגת אלא בגבולות עו"ב, חולקים על הכו"פ, האומר שחיבת הארץ ושיבתה נוהגות גם בגבולות עו"מ. ועי' בהרחבה במה שכתב רבנו בענין זה ("ארץ חמדה" עמ' מג-מז). ועי' במאמרו של הרב יעקב אריאל: "צפון סיני ורצועת עזה לענין תרומות ומעשרות", באהלה של תורה, ח"ג עמ' 339-351, ובמאמר המצוין לעיל הע' 1.

הרה"ג שאול ישראלי

[גיטין לח ע"א], והכל הוא לפי סדר קניין. וכן מה שייך גדר "כיבוש רבים" בכיבוש מעין זה של ימינו, דהיינו כיבוש לצורך כל ישראל, אם אין כאן חלוקת הקרקע לכלל ישראל? ואין לדון לכל היותר אלא מצד מעלי מיסים. אך כפי שכבר כתבתי [במכתב הקודם, אות ח], אין כיום מושג זה של העלאת מיסים, אלא לצורך החזקת המדינה, [ו]הרי זה חוזר לתושבי המקום. בפרט שבמקומות הכיבוש לא זו בלבד שאין מהם טובת הנאה מתשלום מיסיהם, אלא להיפך, הם עולים כסף למשלם המיסים הישראלי.⁷

סוף דבר, אין אף נדנוד של ספק ספיקא שאין כאן שום ענין של כיבוש. שאפילו אילו היו מחליטים לספח המקום למדינה – מה שעדיין גם על זה לא הוחלט – עדיין אין זה בגדרי כיבוש, כיון שאין הפקעת הבעלות מהאדמה. ומושג של שלטון מדיני אינו בנמצא בהלכה. ולכל היותר רק בדוגמא של מעלי מיסים, וכנ"ל. מה שכאמור גם זה אינו בכיבוש שלפינו.

כל מה שכתבתי, אין זה אלא כתיבה פרטית, ואיני מוצא בזה ענין לפרסום. כמובן שאין זה נוגע אלא למה שאני כותב. אין לי אפילו העתקה. וכן איני כותב אלא לפום ריהטא, ואילו בכדי לקבע בדפוס יש צורך ביתר עיון, ואין עתי פנויה לזה.

בברכת חג כשר ושמח

ש. ישראלי

מסקנות להלכה

מסקנתו הסופית של רבנו בענין אשקלון מופיעה במהדורה השניה של "ארץ חמדה" (עמ' קפח אות ה), ואלו דבריו שם:

7. תשובתו של הרב יעקב אריאל לטענה זו מופיעה במאמרו "ההיבטים ההלכתיים של בעיית הנסיגה משטחי ארץ ישראל", באהלה של תורה, ח"ד עמ' 88-102. ואף רבנו קיבל את טענתו (עי' במסקנות כאן).

הגבול הדרום מערבי של ארץ ישראל

השטחים דרומה מערבה לאשקלון אינם חייבים בשביעית, הן לדעת הרמב"ם והן לדעת התוספות. לדעת הרמב"ם — מפני שלא היו בכיבוש עולי מצרים, ולדעת התוספות — מפני שלא היו בכיבוש עולי בבל. ואין מקום להחמיר מספק, שהם חומרות הסותרות זו את זו. כי לשיטת הרמב"ם, שכיבוש עולי מצרים חייב בשביעית, הרי מוכרח שאשקלון לא היתה בכיבוש עולי מצרים...

בענין כיבוש צה"ל בזמנינו חזר רבנו וכתב (ארץ חמדה עמ' קלו אות ב) שהכיבוש אינו מקדש, משום שהחוק הישראלי לא הוחל על שטחים אלו. ובהמשך כתב שבאופן עקרוני יכול היה הכיבוש להועיל למרות שאינו מפקיע את הבעלות הפרטית (וקצת חזר בו ממה שכתב כאן):

שבתי וראיתי שגם אופי הכיבוש של זמננו — למרות שאין בו לכאורה רק משום החלפת שלטון, מבלי לנגוע בקנין הפרטי — יש לראותו ככיבוש לכל דיניו. שכן גם הזכות של קנין הפרט על כל מה שיש לו, יש לראותו כאילו בא לו מכוח השלטון, דהיינו — מכוח החוק של המדינה השולטת במקום, המאשר את קנין הפרט, והמגין עליו מפני הבא להשיג גבולו...

ומתוך כך הסיק (שם):

הואיל וכן, תוקף כיבוש גם בזמננו ככל תוקף כיבוש שבזמן הקדום; ובכלל זה גם דיני קדושה התלויים בכיבוש, כשזה נעשה בתור כיבוש רבים, עפ"י התנאים המבוארים בהלכה בנידון זה. ועדיין צ"ע בכל הנ"ל.

במכתב מאוחר יותר, מתשרי תשנ"א (מובא ב"התורה והארץ" ג' עמ' 145), כתב לנו רבנו היבט נוסף:

הכיבוש בזמננו, גם אם ניתן לו תורת כיבוש — אינו מחייב בתרו"מ, כי בדין כיבוש החיוב היה רק אחר כיבוש וחילוק, וזה אינו בזמננו. ואם מדין חזקה, שהיתה בבית שני, אין זה אלא מה שהיה בחזקה דעליית עזרא; אבל חזקה שבזמננו — לא מצינו תקנת חכמים.